

Eseu

Romanul polițist și bunul simț

de Mircea Lăzărescu

Michel Foucault, în cartea **A supraveghea și a pedepsi**, arată cum infracțiunile au devenit de-a lungul *Secolului luminilor* tot mai elaborate, astfel încât în secolul al XIX-lea au apărut specialiștii în găsierea autorilor lor, adică detectivii. Și, odată cu ei, Sherlock Holmes și romanul polițist. Modelul a avut imediat rezonanțe, astfel încât îl regăsim până și în opera unui Dostoievski. Secolul XX dezvoltă ideea, astfel încât se ajunge să i se ridice o statuie lui Hector Poirot și să urmărim cu pasiune cercul închis al suspectilor din cărțile lui Agatha Christie.

Tot despre un cerc închis e vorba în romanul polițist **Jocul de smarald** al lui Ioan Petru Culianu, apărut în 2011 la Ed.Polirom din Iași (carte scrisă în 1987). Acțiunea se petrece în Florența Renașterii, pe vremea lui Savonarola, după moartea lui Lorenzo Magnificul. Thomas, englez ce studiasse la Padova, vine în Florența invitat de prietenul său Pietro degli Ecatti, devenit

specialist în astrologie. Dar abia ce se întâlnesc, și acesta din urmă este ucis sub ochii săi, reușind să mai pronunțe, înainte de a muri, misterioasele cuvinte: “Cele Trei Grații”. Împreună cu Vittoria Pitti, prietena lui Pietro, Thomas intră treptat în universul de simboluri magice cu care opera societatea cultă a Florenței, participând la ședințele Academiei Platoniciene de la vila lui Ficino. A doua victimă este alchimistul Lutzius, care descoperise simbolul alchimic al Leului Verde. Cel ce mijlocește crima e acuma cunoscut, un călugăr de la mănăstirea San Lorenzo a lui Savonarola, care îi pune otravă în vin. Dar nu se știe cine e autorul din umbra și ce urmărește el cu aceste crime gratuite. După a treia crimă – Smeralda Vespucci e aruncată de la înălțime, în timpul unei recepții încheiate cu un spectacol misterios – Academia Platoniciană, cu Ficino în frunte, ajunge la concluzia că este vorba despre crime rituale, deoarece se petrec după o anumită ordine, în zile ale săptămânii protejate de către o planetă: Venus, Marte, Mercur. Se fac deducții și calcule pentru a se stabili care vor fi următoarele victime. Foarte activ e doctorul d’Altavilla, un experimentator în stilul lui Da Vinci. Concluziile se adevăresc în mare măsură, iar cardinalul Medici scapă în ultima clipă, prin propria-i prezență de spirit. Dar omorârea macabră a călugărului Arnaldus și a pictorului Monteleone pecetluiește concluzia savantă că secvențele criminale au ca obiectiv terminus arderea simbolică a picturii lui Botticelli **Primavera**, tablou cu înaltă încărcătură magico-simbolică. Și încă în plumb topit, pentru a marca încheierea unei epoci spirituale. După multe peripeții și suspans, Thomas, însoțit de d’Altavilla, sosesc la locul și ora potrivite, când autorul întregii operațiuni savante și diabolice se pregătea să săvârșească ritualul și reușesc să salveze pictura cu cele trei grații.

Acest roman excelent scris își merită pe deplin calificarea de roman polițist. Dar și pe cea de roman monografic, sintetizând, cu o documentare excepțională, variatele perspective ale concepției renascentiste despre lume, centrate pe astrologie și magie. În acest context ne amintim de un alt text cu structură polițistă, **Numele trandafirului** de Umberto Eco. Dar **Jocul de smarald** îl depășește, atât prin frumusețea scriiturii, cât și prin profunzimea documentației culturale, aceasta fiind o carte ce nu poate fi citită de oricine, ci mai ales de oameni de cultură, deschiși spre problematica abordată. Acest roman e complementar cărții lui I.P.Culianu **Eros și magie în Renaștere. 1484**, apărută la noi pentru prima dată, la Editura Nemira în 1994, fiind tradusă din limba franceză. **Jocul de smarald**, completând lucrarea de istorie a credințelor religioase, e un roman dificil de citit și de

înțeles, fără referire la această capodoperă, fapt ce necesită o incursiune în problematica dezbătută în conținutul ei.

Eros și magie în Renastere exprimă multe idei originale. Ea nu doar demonstrează magistral rolul central al astrologiei și magiei în cultura Renașterii, ci și arată cum modelul manipulării legăturilor erotice la distanță, preconizat de Giordano Bruno, e precursorul mijloacelor mass media din zilele noastre. Putem citi:

“Pe nedrept istoricii au tras concluzia dispariției magiei odată cu apariția științei cantitative... Magicianul se ocupă astăzi de relații publice, de propagandă, de prospectarea pieții, de publicitate, de informație, de contra-informație, de cenzură, de operații de spionaj sau chiar de criptografie, această știință fiind în veacul al XVI-lea o ramură a magiei” (p.153)

Dar tot acest univers al magiei la distanță, pentru care a fost ars pe rug Giordano Bruno, se leagă de o problemă de psihologie, ne indică Culianu. E problemă elaborată de Aristotel și reluată de stoici, cea a

simțului intern. De fapt, e vorba despre *simțul comun* - koinos aistesis – sau, cum i se mai spune, cel de-al șaselea simț. Acesta reunește informațiile obținute de la cele cinci simțuri și le transportă cu ajutorul aerului (“pneuma”) prin artere până la un loc central, inimă sau creier. Pe acest parcurs intervine imaginația – fantasia - ca element de mediere a sintetizării. Dar aerul vine din exterior, prin respirație. Pe vremea stoicilor – ne reamintește Culianu – *hegemonikon-ul* psihic era conceput ca utilizând tot pneuma și imaginarul, pentru sinteza cunoașterii pe care sufletul o realizează. Dar sufletul coboară acuma din cer, din zonele suprastelare, iar în cădere antrenează aerul. Și, trecând pe lângă planeta dominată în momentul nașterii cuiva, *împrumută materie subtilă* de la aceasta. Apoi, împreună cu aerul, pătrunde în trupul nou născut, impunându-i caracteristici zodiacale ale lui Marte, Venus sau Saturn. Astfel se explică, pneumatic, influențarea caracterului de către astre. Concepție însușită de Renastere, după ce a fost transmisă acesteia de operele esoterice ale lui Hermes Trismegistul.

Invocând această schemă psihologică, Culianu dezvoltă în cartea menționată un aspect nou și surprinzător. Pe lângă cele cinci simțuri, erosul e prezent și el ca “ceva” ce impresionează pneuma care circulă prin artere. Ceva care antrenează concomitent

imaginarul. Și autorul urmărește cum această temă este dezvoltată în Renastere, cum erosul începe să domine imaginarul și cum, prin legăturile erotice, “vinculum in genere”, începe să-i influențeze pe alții. Iar influențarea deliberată a altora prin eros permite manipularea la distanță a maselor. Aceasta era teoria lui Bruno la sfârșitul Renașterii, demonstrează Culianu. Dar concepția renașcentistă despre lume intră la un moment dat în amurg. Acest lucru vrea să îl sublinieze criminalul din **Jocul de smarald**. Iar finalul de epocă spirituală e pecetluit de viziunea revoluționară a celui ce s-a născut în 1484 și care a năruit prin concepția sa întreg edificiul

magico-astrologic al acelei vremi: reformatorul protestant Martin Luther.

Cele două cărți menționate sunt complementare din toate punctele de vedere și ar trebui publicate împreună. Ambele au, cu accente diferite, o extraordinară informație despre cultura epocii și un stil fermecător. Dar ele nu sunt doar lucrări ale științei – istoria credințelor – sau ale literaturii. Temele dezbătute fac parte dintr-un amplu lanț problematic. Așa este tema centrală a simțului comun și a simțului intern în corelație cu erosul și imaginarul.

Originea acestei idei este, așa cum s-a menționat, la Aristotel. La sfârșitul culturii antice, stoicii au cultivat și ei tema simțului comun și a imaginarului, în legătură mai ales cu viața socială, cu înțelegerea comunitară asupra noțiunilor comune și convențiile comportamentului social, mediate de paideia.

După episodul renașcentist comentat de Culianu, tema simțului comun și intern nu a dispărut. Astfel, Gianbattista Vico, imaginând o știință nouă în epoca postrenașcentistă, diferită de cea fizico-matematică fondată de Descartes, face apel la elocința greco-romană, susținută de simțul comun. Însă acum apare un joc semantic-conceptual de care Culianu nu ține în suficientă măsură seama, poate pentru că nici nu era foarte important pentru epoca pe care o abordează:

cel al diferenței dintre simțul comun și simțul intern. Ultimul concept îl implică pe primul, dar se dezvoltă mai ales sub impulsul meditațiilor lui Augustin privitoare la subiectivitatea temporală a sufletului omenesc, care prin anamneză poate viza transcendența. Pe când simțul comun, ca al șaselea simț, se orientează mai mult în direcția acordului dintre oameni. Pentru că el reunește cele cinci simțuri, aceste simțuri particulare răzbesc și ele în manifestări și judecăți sociale.

Așa e de exemplu judecata de gust. Încă în plină Renaștere, Balthasar Gracian vedea în gust o “spiritualizare a animalității”, susținând că nu există doar o cultură a spiritului, ci și o cultură a gustului. Omul cultivat trebuie să fie unul capabil și de judecăți de gust. Gustul nu e doar un fenomen privat, ci un fenomen social. Gustul cultivat ne ajută să facem bune alegeri, să refuzăm ceea ce este “lipsit de gust” sau “de prost gust”. De asemenea, gustul presupune în lumea cultivată un discernământ spiritual, stand la baza “stilului” de manifestare socială. Judecata de gust se referă la “potrivirea” unui lucru, desigur, și în raport cu “moda”. Oricum, ea a fost introdusă de Baumgarten în elaborarea Esteticii. Iar Kant analizează cu seriozitate această judecată de gust în cea de a treia Critică.

Tot de un simț special ține și judecata ce face referință la miros, *flerul*. Este vorba de a recepta global o situație și a descifra locul unei probleme într-un ansamblu relativ vag și confuz. Și astfel, “prinzând urma” să poți pleca orientat în rezolvarea problemei. Și pentru că a fost vorba de un roman polițist, fler se cere în primul rând detectivului. Dar nu numai. Căci orice rezolvare de problemă, practică sau teoretică, presupune nu doar capacități deductive ci și o intuiție, un discernământ special, adică “să miroși” și să îți dai seama că “există o problemă”, apoi să “prinzi drumul” soluționării sale. Operaționarea logică vine după aceea. Un alt simț special, cel tactil, ne îndrumă spre o corectă evaluare a situațiilor sociale delicate. În acestea, e necesar să “pipăi bine situația” și să procedezi “cu tact”. Adică să știi ceea ce *se cade sau nu se cade a face*. E vorba de o înțelegere tacită între oameni, fără

argumentații explicite. Lipsa de tact te conduce la gafe sociale și la excluderea din grup.

În toate cele trei direcții ale unor simțuri speciale, în spate stătea un “bun simț al situației și proporțiilor”. Dar *bunul simț*, care derivă și el din simțul comun, are și un înțeles special, moral. Absența sa nu evocă acte care încalcă grav moralitatea; dar o neadecvare la convenții, o necivilizație și o deficiență morală și culturală, lipsa bunului simț le exprimă în mod explicit.

Judecata de gust, flerul, tactul și bunul simț, ca expresii ale simțului comun, ne vertebreză viața de zi cu zi. Dar simțul comun pe care îl evocă Culianu, integrat în simțul intern, are o bătaie mult mai lungă. Mai precis el a fost conceptualizat în filozofia scoțiană a simțului comun, simbolizată de opera lui Ried și reluată la începutul secolului XX prin truismele lui Moore, ca exponent de bază al școlii din Cambridge. Iar urmașul acestuia la catedră, Wittgenstein, îl invocă sub conceptul “formelor vieții” care susțin “jocurile de limbaj” ale oamenilor. Dar nu numai anglosaxonii s-au cantonat la simțul comun. Întreaga fenomenologie a lui Husserl pleacă de la “lumea vieții” cotidiene (*Lebenswelt*) care nu e altceva decât lumea vieții noastre de zi cu zi desfășurată pe baza simțului comun. Iar măsura construcției a lui Heidegger, a analiticii *Dasein*-ului din **Ființă și Timp**, invocă și ea stratul vieții cotidiene, în care suntem inserați fiecare din noi prin simțul nostru comun.

Odată cu Heidegger, trimerile se adâncesc însă, invocându-l pe Kant. Acum intră în joc și acel aspect al simțului intern care, așa cum s-a menționat, a preluat în unele comentarii de după Augustin chiar tematica simțului comun. Simț intern în care imaginarul, sprijinit de pneuma, realizează sinteza informațiilor despre lume: unitatea sintetică apriorică a apercepției...

Ajunși la Kant trebuie să ne oprim. Fără să uităm, însă, de simțul comun-intern invocat de Culianu. Cu tot erosul și forța dragostei pe care o pune în joc. Eros al Renașterii, care mai zace în străfundurile inconștientului colectiv, prezent în fiecare din noi, tot atâtea argumente pentru lectura romanului **Jocul de**

